

УДК 372.882

Тетяна Качак

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті окреслено особливості реалізації змісту та завдань навчальних програм з дисциплін «Дитяча література» та «Зарубіжна дитяча література» у процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи; наголошено на проблемі формування літературної компетенції студентів та запропоновано шляхи її вирішення. Відзначено важливість оновлення та розширення жанрово-тематичного кола літератури, запропонованої для вивчення, а також впровадження нових форм роботи на лекційних, практичних заняттях та під час проходження студентами педагогічної практики.

Ключові слова: дитяча література, аналіз, літературна компетентність.

Література для дітей та юнацтва – специфічна гілка літератури, «самобутній, самодостатній літературний феномен» (за У. Гнідець) [1, с. 27], який сьогодні розглядають як у педагогічному (методичному), так і теоретико-критичному літературному дискурсі. Немає єдності думок науковців щодо артикуляції поняття «дитяча література» (У. Гнідець, Н. Марченко, О. Папуша, М. Славова); ознак, функцій літератури (В. Кизилова), адресованої дітям; підходів до інтерпретації літератури для дітей та юнацтва (Л. Мацевко-Бекерська). Відкритою залишається також проблема висвітлення історії розвитку дитячої літератури, формування теорії та критики літератури для дітей та юнацтва.

Вивчення літератури для дітей та юнацтва студентами педагогічних інститутів спеціальності «Початкове навчання» передбачене навчальними планами, однак не існує єдиної навчальної програми, повного підручника. У різних навчальних закладах не тільки виділено різну кількість годин для вивчення літератури для дітей, а й запропоновано різний тематичний зміст дисциплін. На цій проблемі неодноразово наголошували Л. Овдійчук, Л. Круль. Питання розробки нових підходів до удосконалення та реалізації змісту та завдань навчальних програм з дисциплін «Дитяча література» та «Зарубіжна дитяча література» у процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи залишається актуальним і потребує уваги.

Метою статті є спроба детальніше висвітлити названі проблеми, наголосити на особливостях формування літературної компетенції майбутніх вчителів.

«Дитяча література» та «Зарубіжна дитяча література» – дисципліни, на яких студенти не тільки знайомляться із змістом основних творів українських та зарубіжних письменників, написаних для дітей та юнацтва і включених у навчальну програму з читання для 1–4 класів, а й набувають практичних навичок аналізу художніх текстів. Зокрема йдеться як про подієвий, пообразний, проблемно-тематичний, так і про проблемно-стильовий аналізи. Студенти засвоюють основні елементи теорії літератури, оперують літературознавчими поняттями, аналізуючи художні твори системно, враховуючи художні особливості на різних рівнях (проблемно-тематичному, жанрово-стильовому, образному, наративному). У процесі викладання названих дисциплін також відбувається елементарне формування вміння критично осмислювати художні тексти, давати власну рецепцію, оцінювати твір, робити висновок про його виховний та естетичний вплив на маленьких читачів. Пізніше ці навички допоможуть вчителю проводити уроки читання, прищеплювати дітям культуру читання, формувати у них стійкий інтерес до книжки і розвивати самостійне дитяче читання. Вчитель зможе формувати списки для додаткового читання, враховуючи індивідуальні читацькі інтереси та орієнтуючись на пропаганду якісної сучасної книги для дітей українських та зарубіжних авторів. У цьому контексті можемо говорити про літературну компетентність майбутніх вчителів початкової школи.

Літературна компетентність полягає у володінні комплексом літературних знань, умінь і навичок, які надають можливість не тільки фахово й професійно читати книжки, а й творчо мислити, порівнювати та узагальнювати, зіставляти та вловлювати асоціативні зв'язки, бути обізнаним з літературним контекстом і критичними рецепціями, мати власну інтерпретаційну точку зору тощо.

Основними компонентами літературної компетенції є читацька, літературознавча, бібліотечно-бібліографічна компетенції, які формуються та розвиваються в дітей починаючи з молодшого шкільного віку і протягом подальшого спілкування з книгою.

У процесі викладання дитячої літератури, розвиваючи вище названі компетенції, слід розв'язати низку завдань: розширити читацький кругозір студентів; сформувати навички аналізу художніх текстів, поглибити літературознавчу базу.

На підставі аналізу результатів опитування абітурієнтів спеціальності «Початкова освіта» щодо їх обізнаності із літературою для дітей, було з'ясовано, що більшість з них добре знають українські та зарубіжні народні казки, читали літературні казки Шарля Перро, Ганса Христіана Андерсена, братів Грімм, Івана Франка, Всеволода Нестайка, пам'ятають вірші Марійки Підгірянки, Грицька Бойка. Завдяки екранізації їм знайомі твори для дітей Астрід Ліндгрєн, Льюїса Керролла та Джоан Ролінг. Тільки незначна частина респондентів згадала інші прізвища

дитячих письменників, зокрема Бориса Грінченка, Олену Пчілку, Михайла Стельмаха. Серед творів для дітей зарубіжних авторів деякі опитувані також назвали «Лускунчик» Е. Т. А. Гофмана, «Подорож Нільса...» Сельми Лягерлеф, «Буратіно» Льва Толстого, «Пригоди Незнайки» В. Носова, «Пригоди барона Мюнхаузена» Еріха Распе, «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері. Відтак можна зробити висновок, що навчальна програма із дитячої літератури має містити як класику літератури для дітей, так і сучасні твори, адже у першокурсників далеко неповні уявлення як про українську, так і зарубіжну літературу для дітей. Отже, перша особливість вивчення літератури для дітей – **розгляд творів національних дитячих літератур слід проводити у хронологічному порядку**, починаючи від фольклорних зразків і закінчуючи творами сучасної літератури. Таким чином можна сформувати уявлення про цілісну картину розвитку літератури для дітей, акцентуючи на постатях дитячих письменників та знакових творах; прослідковуючи еволюцію тем, мотивів, жанрів, образів; окреслюючи домінування у різні історичні періоди певних функцій дитячої літератури та її специфіку, пов'язану з орієнтацією на майбутнього реципієнта.

Другою особливістю вивчення вважаємо **акцент на сучасних текстах для дітей**. Ознайомлення із сучасними дитячими книгами не тільки розширить читацький кругозір студентів, а й допоможе їм краще збагнути світ сучасної дитини, а в майбутньому вибрати правильну методику щодо розвитку читацьких інтересів та індивідуальних навиків читацької самостійності учнів.

У процесі аналізу творів, скажімо, сучасних українських авторів (Г. Малик, В. Рутківського, О. Луцевської, М. Павленко, І. Роздобудько, О. Гавроша, І. Андручяка, М. Чумарної та інших) на лекційних заняттях пропонуємо мультимедійні презентації із біографічними даними авторів, відеоінтерв'ю, цитатами із літературно-критичних оглядів, а на практичних заняттях практикуємо написання студентами рецензій та відгуків на запропоновані книги із подальшим друком кращих робіт. Дієвою формою щодо ознайомлення студентів із сучасною дитячою книжкою є міні-презентації на кожному лекційному занятті (незалежно від історико-літературного періоду, який розглядається у контексті тем), а також літературні п'ятихвилинки [5] на практичних заняттях [4].

Вивчення сучасних творів для дітей, написаних зарубіжними письменниками зводиться до читання перекладених українською мовою і доступних книжок. Це, як правило, популярні серед сучасних дітлахів книжки-бестселери, як, наприклад, романи про Гаррі Поттера Джоан Ролінг, «Ерагон» Крістофа Паоліні, «Хроніки Нарнії» Клайва Степлза Льюїса чи «Володар кілець» Толкіна. Тут можна посперечатися про належність їх до сучасного літературного процесу, однак їх видання в Україні датуються роками останнього десятиліття. На жаль, дуже багато

перекладених книг залишається не поміченою читацькою аудиторією, оскільки відсутня належна пропаганда літератури для дітей. Ці твори не включені у жодну навчальну програму. Зрозуміло, що не можна залишати поза увагою резонансні твори, скажімо, польських письменників Барбари Космовської та Гжегожа Касдепке, німецьких авторів Корнелії Функе та Міхаеля Енде, американки Урсули Де Гуїн, французьких поетів-іроністів. У процесі їх інтерпретації актуалізуються не тільки важливі проблеми соціального плану («Буба» Б. Космовської), а й дитячого читання, ролі книжки в житті дитини (М. Енде, К. Функе) тощо.

Третя особливість вивчення – **системний аналіз творів для дітей** з використанням різних інтерпретаційних підходів. Стереотипно склалася думка, що літературу для дітей не варто глибоко аналізувати, оскільки достатньо виокремити її освітню та виховну функцію, означити тему твору та загальні риси головного героя. Однак з цим не можна погодитися. Кожен справді вартісний твір дитячої літератури потребує фахового літературознавчого аналізу і має бути проінтепертований. На цьому неодноразово наголошували Л. Мацевко-Бекерська, О. Папуша, У. Гнідець, Р. Мовчан, Н. Марченко, Т. Щербаченко, М. Прихода та інші. Про основні інтерпретаційні стратегії (літературознавчу, дидактичну, рецептивну) та принципи аналізу художніх текстів для дітей йшлося у статті «Інтерпретаційні аспекти художніх текстів для дітей», а на особливостях аналізу цих творів на заняттях із студентами у публікації «Методика аналізу художніх текстів у процесі вивчення курсу «Зарубіжна дитяча література»: проблеми і перспективи» [3].

Четверта особливість вивчення літератури для дітей та юнацтва студентами педагогічних спеціальностей пов'язана із методичним аспектом. Це **практичне опрацювання літератури для дітей та юнацтва з молодшими школярами**. Адже літературну компетентність вчителя засвідчують не тільки знання творів та аналітико-критичні навички, а й вміння практично організувати літературну освіту школярів: методично правильно подати програмові та додаткові твори при вивченні з дітьми у школі, тобто враховуючи вік, інтереси та інші психофізіологічні особливості молодших школярів; використовуючи ефективні й доцільні методики й прийоми. Таким чином літературна компетентність студентів формується й удосконалюється у процесі опрацювання навчального матеріалу з «Методики читання». Додатково з цією метою було розроблено та апробовано спецкурс «Літературна освіта молодших школярів» [2]. Побудований на принципі компетентісно орієнтованого підходу до навчання (який зараз вважається концептуальним орієнтиром розвитку освіти в Україні), спецкурс є актуальною дисципліною у процесі підготовки студентів спеціальності «Початкове навчання» до реалізації мети, змісту, завдань літературної освіти у початковій школі. Отримані знання, вміння та навички допоможуть майбутньому вчителю правильно

зорганізувати роботу на уроках читання та орієнтуватися на вимоги сучасної школи щодо впровадження новітніх технологій, актуалізації нової системи оцінювання сформованості компетентностей учнів. Серед ключових тем, передбачених програмою, такі: «Літературна освіта молодших школярів як складова початкової ланки освіти», «Формування літературної компетентності молодших школярів», «Розвиток критичного, логічного мислення та художньо-естетичного смаку учнів на уроках читання», «Креативність вчителя та учнів у системі літературної освіти у початковій школі».

Під час проходження студентами педагогічної практики передбачено апробацію нетрадиційних форм роботи з читання, зокрема розроблених та запропонованих Центром дослідження літератури для дітей та юнацтва: «Творче читання книжок для дітей», «Виховна година з книжкою», а також конкурси на кращий читацький щоденник, вікторини, зустрічі з сучасними дитячими письменниками тощо.

Важливими компонентами у навчальній діяльності є самостійна науково-дослідна робота, що має безпосереднє відношення як до розширення читацького кругозору, формування аналітико-критичних літературознавчих вмінь, так і до аналізу та накреслення шляхів розв'язання проблем літературного розвитку молодших школярів, формування читацької, літературознавчої, бібліотечно-бібліографічної компетентностей учнів.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що при вивченні літератури для дітей та юнацтва студентами педагогічних спеціальностей варто орієнтуватися на такі особливості: розгляд творів національних дитячих літератур слід проводити у хронологічному порядку; робити акцент на сучасних текстах для дітей; навчити студентів проводити системний аналіз творів, адресованих дітям; практикувати їх опрацювання з молодшими школярами, використовуючи як традиційні, так і нетрадиційні методичні прийоми, надаючи перевагу творчому та індивідуальному підходам. Формування та підвищення рівня літературної компетентності студентів відбувається як у процесі розгляду та аналізу в історико-теоретико-критичному зрізі української та зарубіжної дитячої літератури, так і під час опрацювання матеріалів методики читання і спецкурсу «Літературна освіта молодших школярів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнідець У. С. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва у світлі наукової критики / Уляна Святославівна Гнідець // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – С. 25–35.
2. Качак Т. Б. Літературна освіта молодших школярів : навчально-

- методичний посібник / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ, 2011. – 44 с.
3. Качак Т. Б. Методика аналізу художніх текстів у процесі вивчення курсу «Зарубіжна дитяча література»: проблеми і перспективи / Т. Б. Качак // Викладання зарубіжної літератури: Проблеми та досягнення. Султанівські читання : збірник статей / відп. ред. В. Г. Матвійшин. – Івано-Франківськ, 2010. – Випуск 1. – С. 48–57
 4. Качак Т. Б. Підвищення рівня літературної компетенції майбутніх вчителів початкових класів: інноваційні підходи / Т. Б. Качак // Вища освіта України. – Додаток 4, том III (21). – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Видавництво «Гнозис», 2010. – С. 248–256.
 5. Круль Л. М., Качак Т. Б. Дитяча література : методичні рекомендації до практичних занять / Л. М. Круль, Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ, 2011. – 40 с.